

УДК 070.614.25:378

Руслана Слухенська

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНОГО І ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, її талантів, розумових і фізичних здібностей. У зв'язку з перманентністю і швидкоплинністю змін у всіх сферах людської діяльності зростає потреба суспільства у всебічній творчій активності сучасної людини, спроможної розв'язувати безліч різноманітних професійних завдань, здатної конструктивно працювати в динамічних умовах життя.

Сучасний лікар – це висококваліфікований, компетентний фахівець із особливим, творчим клінічним мисленням, від якості та глибини якого часто залежить здоров'я пацієнта. Саме такого лікаря очікує сьогодні суспільство, що посилює вимоги до професійної підготовки медичних працівників і підкреслює актуальність порушеної у статті проблеми. Мета наукової розвідки – висвітлити наукові підходи до розуміння феномена мислення; розкрити погляди на проблему формування клінічного і творчого мислення у педагогічній і психологічній думці; визначити особливості творчого та клінічного мислення; окреслити шляхи оптимізації процесу розвитку професійного клінічного мислення майбутнього лікаря під час навчання у вищому медичному навчальному закладі.

Особливості професійної підготовки лікарів вивчали В. Андронов, О. Білібін, Ю. Віленський, І. Вітенко, О. Грандо, О. Орлова, Ю. Остраус, Л. Пиріг, Ф. Портнов, М. Тимофієва, О. Уваркіна, Е. Чугунова та ін.

Механізми творчого мислення висвітлювалися в наукових працях М. Бердяєва, В. Біблера, М. Бернштейна, А. Брушлинського, В. Енгельмейера, В. Моляко, Р. Нємова, Я. Пономарьова, Б. Теплова, П. Якобсона та ін. Питанням розвитку мислення студентів у навчальному процесі присвячено наукові розвідки О. Абдулліна, А. Алексюк, З. Калмикова, В. Роменця. На взаємозв'язок творчого мислення зі здібностями особистості вказували Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, О. Матюшкін. Зарубіжні дослідники (Е. де Боно, М. Вертгеймер, Дж. Гіл-

форд, Д. Дьюї, Р. Еннїс, М. Лїпмен, Р. Майєр, Г. Сельє та ін.) розробили закономірності функціонування творчого мислення.

Попри достатню кількість досліджень цього феномена, у науковій думці нині ще відсутній одностайний погляд на клінічне і творче мислення лікаря.

Мислення – це внутрішня активність особистості [8, с. 90]. Професійне мислення тлумачиться вченими як мисленнєва діяльність, спрямована на розв'язання професійних завдань у певній предметній галузі; як система, структурно цілісне утворення, що включає пізнавальний, операційний і особистісний компоненти. Як системоутворювальний розглядається операційний компонент (прийоми мислення – мисленнєві дії й операції), на основі якого відбувається перетворення в межах пізнавального компонента і формуються конкретні професійно значущі особливості мислення.

Термін «клінічне мислення» вживається досить часто, однак він не має загальноприйнятого визначення і нерідко трактується досить широко залежно від контексту; він може мати клінічний, логічний, дидактичний, етичний чи інші сенси [6]. В основі клінічного мислення – ідентифікація ознак, аналіз і синтез, порівняння й розрізнення, абстракція й узагальнення, логічні умовиводи, індукція і дедукція, знання і досвід тощо.

Клінічне мислення – це «здатність охопити, проаналізувати й синтезувати всі дані про хворого, отримані різними шляхами, при одночасному порівнянні з раніше відомими спостереженнями, книжковими знаннями й інтуїцією (досвідом) для встановлення індивідуального діагнозу, тактики лікування» [4].

На думку О. Кузьміна, Л. Пшеничних, Л. Крупенькиної, основною сферою розвитку клінічного мислення студентів служить робота «біля ліжка хворого». Її розвивальні можливості полягають у клініко-змістовій спрямованості, сутність якої – у проектуванні знань для предметного аналізу клінічної інформації, що пов'язано з умінням оцінювати її як повну або неповну, адекватну реальній ситуації здоров'я пацієнта або неадекватну, логічно завершену, що суперечить логіці розвитку хвороби, прогнозовану або непрогнозовану [6].

Ще однією особливістю клінічного мислення, на думку М. Аношкіна [1], є постійна рефлексія або корекція свого розумового процесу під час вирішення професійних завдань.

Як стверджує Т. Харрисон, процес клінічного мислення важко пояснити. Він базується на таких факторах, як досвід і навчання, індуктивне й дедуктивне мислення, інтерпретація фактів, відтворюваність і цінність яких є непостійними, та інтуїція, яку буває важко визначити [10].

Формування клінічного (творчого) мислення вимагає спеціальної системи методичного забезпечення, що передбачає поетапне взаємопроникнення педагогічних цілей, засобів і способів розвивального впливу на особистість студента на рівні їх методичної і технологічної організації. У науці та медичній практиці склалися два типи різнорівневих інтегративних технологій. Перший – спрямований на моделювання, конструювання завдань. До структури другого входить ряд педагогічних вимог: діагностичних, оцінних, творчо-діяльнісних, інструментально-корекційних. Вони об'єднують педагогічні засоби, форми та методи формування клінічного мислення майбутнього лікаря, дозволяють визначити логіку алгоритму виконання медичної маніпуляції у процесі практичного засвоєння професійного знання і досвіду в цілому.

Нам імпонує думка І. Борискової про те, що формування професійного клінічного мислення майбутнього лікаря має відбуватися на основі теоретичного типу мислення, оскільки воно буде одночасно і творчим, і діалектичним. Лише таке мислення дозволяє сучасному фахівцеві не просто працювати, а створювати умови для творчої діяльності [2].

Проблема якості формування клінічного мислення як основи компетентісно орієнтованих умінь і навичок майбутнього лікаря може бути вирішена за допомогою інноваційних освітніх технологій, що передбачають використання прийомів формування творчого, системного мислення, покликаного не тільки відтворювати отримані знання, але й вирішувати нестандартні завдання. Розв'язання цієї проблеми передбачає не лише педагогічні, але й організаційно-методичні способи вдосконалення медичного забезпечення процесу формування клінічного мислення не лише на етапах навчання, але і в процесі практичної професійної діяльності [6].

На наше переконання, результати пізнавальної діяльності студентів найбільше залежать від рівня творчого мислення, яке поєднується з гнучкістю, з умінням застосовувати різноманітні способи вирішення проблеми, з інтелектуальною допитливістю, наполегливістю, самостійністю, прагненням до пошуку та відкриття нового, здатністю до узагальнень. Майбутні лікарі під час навчального процесу можуть набувати досвіду професійної діяльності та творчого пошуку шляхів розв'язання проблеми.

У структурі мисленнєвої діяльності науковці визначають різні компоненти. Так, наприклад, на думку Г. Костюка, слід вирізняти три складники: змістовий (знання, які людина отримує через органи чуття та логічним шляхом, становлять змістовий компонент її мислення,

збагачення якого не може відбутися без їх розуміння); функціонально-операційний (у взаємодії суб'єкта з дійсністю мислення виникає і формується безперервний процес аналізу, синтезу, узагальнення, конкретизації); ціле-мотиваційний (потреби, інтереси, почуття виконують спонукальну роль мислення) [5].

За словами К. Манхейма, «мислять не люди як такі, й не ізольовані індивіди здійснюють процес мислення – мислять люди в певних групах, які розробили специфічний стиль мислення в ході нескінченного ряду реакцій на типові ситуації, що характеризують загальну для них позицію» [7, с. 8-9].

Значний внесок у розробку ідей і методик творчого мислення зробили британський учений-лікар Е. де Боно й американські дослідники Д. Гілфорд і Є. Торранс. Е. де Боно запропонував велику кількість методик творчості та мислення, ввівши до наукового обігу поняття «латеральне мислення» і розробивши «техніку шести шапок» (біла – аналітичне мислення, червона – емоційне мислення, чорна – критичне мислення, жовта – оптимістичне мислення, зелена – творче мислення, синя – мислення у великій перспективі). У метафоричному розумінні, вдягаючи кожну з шапок, людина може поглянути на проблему з декількох точок зору [3].

Ознаками творчого мислення, на думку російського дослідника Ю. Фокіна є: 1) отримання нового результату, нового продукту; 2) новизна процесу отримання відомого продукту; 3) неможливість отримання нового продукту випадково, шляхом простого неевристичного перебору, простим логічним висновком або діями з алгоритму; 4) подолання логічного розриву на шляху від умов завдання до її рішення; 5) зв'язок не стільки з рішенням уже поставленого кимось завдання, скільки зі здатністю самостійно побачити і сформулювати проблему; 6) наявність яскраво вираженого емоційного переживання, передумання моменту знаходження рішення [9, с. 90].

Процес розвитку професійного клінічного і творчого мислення майбутнього лікаря відбувається під впливом внутрішніх чинників (творчий потенціал студента, прагнення до саморозвитку і професійної самореалізації) та зовнішніх факторів (моделювання і створення сприятливого навчального середовища, максимально наближеного до професійного, духовної взаємодії викладачів і студентів, творчої атмосфери, заохочення творчого підходу до вирішення проблем та нових ідей і думок, створення ситуацій для полеміки, дискусій, професійного творчого діалогу. Особливості практичного мислення тісно пов'язані з професійною діяльністю і походять з її змісту та специфіки.

Отже, в умовах гострої професійної конкуренції висуваються нові вимоги до особистості лікаря і до надання медичних послуг, що актуалізує потребу в розвитку клінічного і творчого мислення майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки, визначення факторів, які впливають на цей процес. Тому важливим завданням є навчити майбутнього лікаря творчо мислити, аналізувати, прогнозувати, дискутувати, чітко висловлювати і доводити свої погляди, шукати найоптимальніші шляхи вирішення проблеми.

Посилання:

1. *Аношкин, Н. К.* Психолого-педагогические основы формирования рефлексивного клинического мышления : автореф. дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / *Н. К. Аношкин* [Перм. гос. мед. акад.]. — М. : 2001. — 29 с.
2. *Борискова, И. В.* Формирование клинического мышления у студентов медицинского колледжа на основе их учебно-исследовательской деятельности : дисс... канд. пед. наук : 13.00.08. — Краснодар, 2006. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://наука-педагогика.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya>.
3. *Де Боно, Э.* Шесть шляп мышления / *Эдвард Де Боно*. — Минск : Попурри, 2006. — 208 с.
4. *Эльштейн, Н. В.* Диагностические ошибки интернистов: общие аспекты [Электронный ресурс] / *Н. В. Эльштейн* // Русский медицинский журнал. — Режим доступа : http://www.journals.rmj.ru/articles_1983.htm.
5. *Костюк, Г. С.* Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие личности / *Г. С. Костюк*. — М. : Просвещение, 1998. — 600 с.
6. *Кузьминов, О. М.* Формирование клинического мышления и современные информационные технологии в образовании : монография / *О. М. Кузьминов, Л. А. Пшеничных, Л. А. Крупенькина*. — Белгород : Изд-во, 2012. — 110 с.
7. *Манхейм, К.* Диагноз нашего времени / *К. Манхейм*. — М., 1994. — 700 с.
8. Словарь-справочник по педагогике / Авт.-сост. *В. А. Межериков*; Под общ. ред. *П. И. Пидкасистого*. — М. : ТЦ Сфера, 2009. — 448 с.
9. *Фокин, Ю. Г.* Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М. : Издательский центр «Академия», 2002. — 224 с.
10. *Харрисон, Т. Р.* Внутренние болезни [Текст]: в 10 книгах / *Т. Р. Харрисон* ; под ред. *Е. Браунвальда, К. Дж. Иссельбахера, Р. Г. Петерсдорфа, Д. Д. Вилсон, Д. Б. Мартина, А. С. Фаучи* ; перевод с англ. под общей ред. *А. В. Сучкова*. — М. : Медицина, 1997. — 3430 с.

References (transliterated and translated):

1. *Anoshkin, N. K.* Psihologo-pedagogicheskie osnovy formirovaniya reflektivnogo klinicheskogo myshleniya: avtoreferat (Psycho-pedagogical bases of formation of reflective clinical thinking : Synopsis of doctoral thesis in Psychology. Moscow, 2001, 29 p.
2. *Boriskova, I. V.* Formirovanie klinicheskogo myshleniya u studentov meditsinskogo kolledzha na osnove ih uchebno-issledovatel'skoy deyatel'nosti ; dissertatsiya (Formation of clinical thinking of medical college students on the basis of their teaching and re-

- search activities : Ph. D. thesis in Pedagogy). Krasnodar, 2006. [Electronic resource]. Available at : <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-08/dissertaciya>.
3. *De Bono, Ed.* Shest' shliap myshleniya (Six thinking hats). Minsk, 2006, 208 p.
 4. *Elshteyn, N. V.* Diagnosticheskie oshibki internistov: obshchie aspekty (Diagnostic errors of internists: General aspects) [Electronic resource]. Available at : http://www.journals.rmj.ru/articles_1983.htm.
 5. *Kostyuk, G. S.* Uchebno-vospitatelnyi protsess i psicheskoe razvitie lichnosti (The educational process and mental development of the individual). Moscow, 1998, 600 p.
 6. *Kuzminov, O. M., Pshenichnykh, L. A., Krupenkina, L. A.* Formirovanie klinicheskogo myshleniya i sovremennye informatsionnye tehnologii v obrazovanii ; monografiya (The formation of clinical thinking and modern information technologies in education : Monograph). Belgorod, 2012, 110 p.
 7. *Mankhey, K.* Diagnoz nashego vremeni (Diagnosis of our time). Moscow, 1994, 700 p.
 8. Slovar'-spravochnik po pedagogike (Dictionary-reference book on pedagogy). Compiler : *V. A. Mezherikov* ; ed. by *P. I. Pidkasisty*. Moscow, 2009, 448 p.
 9. *Fokin, Yu. G.* Prepodavanie i vospitanie v vysshey shkole : Metodologiya, tseli i so-dержanie, tvorchestvo ; ucheb. posobie (Teaching and education in higher school : Methodology, objectives and content, creativity : Tutorial). Moscow, 2002, 224 p.
 10. *Kharrison, T. R.* Vnutrennie bolezni ; v 10-ti knigah (Internal medicine ; in 10 books). Moscow, 1997, 3430 p.

Стаття надійшла до редакції 06.06.16

Р. Слухенська

Чинники формування клінічного і творчого мислення майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки

У статті висвітлено наукові підходи до розуміння феномена мислення; розкрито погляди на проблему формування клінічного і творчого мислення у педагогічній і психологічній думці; визначено особливості творчого і клінічного мислення; з'ясовано характеристики професійного мислення лікарів; здійснено спробу окреслити шляхи оптимізації процесу розвитку професійного клінічного мислення майбутнього лікаря під час навчання у вищому медичному навчальному закладі. Наголошується на тому, що формування клінічного і творчого мислення вимагає спеціальної системи методичного забезпечення, яка передбачає поетапне взаємопроникнення педагогічних цілей, засобів і способів розвивального впливу на особистість студента на рівні їх методичної і технологічної організації. Проблема якості формування клінічного мислення як основи компетентісно орієнтованих умінь і навичок майбутнього лікаря може бути вирішена за допомогою інноваційних освітніх технологій.

Ключові слова: клінічне мислення, майбутній лікар, професійна діяльність, професійна освіта, розвиток, творче мислення, формування.

R. Sluhenska

**Factors Shaping Future Doctors' Clinical
and Creative Thinking while Training**

The article reveals the scientific approaches to understanding the phenomenon of thinking and the views on the problem of the formation of clinical and creative thinking in educational and psychological thought. The features of creative and clinical thinking are determined; the characteristics of doctors' professional thinking are clarified. The author makes an attempt to identify the ways of optimizing the process of professional development of future doctors' clinical thinking during their training at higher medical educational establishments. It is emphasized that the formation of doctors' clinical and creative thinking requires a special system of methodological support which provides the gradual convergence of pedagogic goals, means and methods of educational influence on the personality of the student at the level of their methodological and technological organization. The problem of the quality of the clinical thinking formation as the basis of the competence-oriented skills of future doctors can be solved with the help of innovative educational technologies.

Key words: clinical reasoning, future doctor, professional activity, professional education, development, creative thinking, formation.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. П. Васянович